

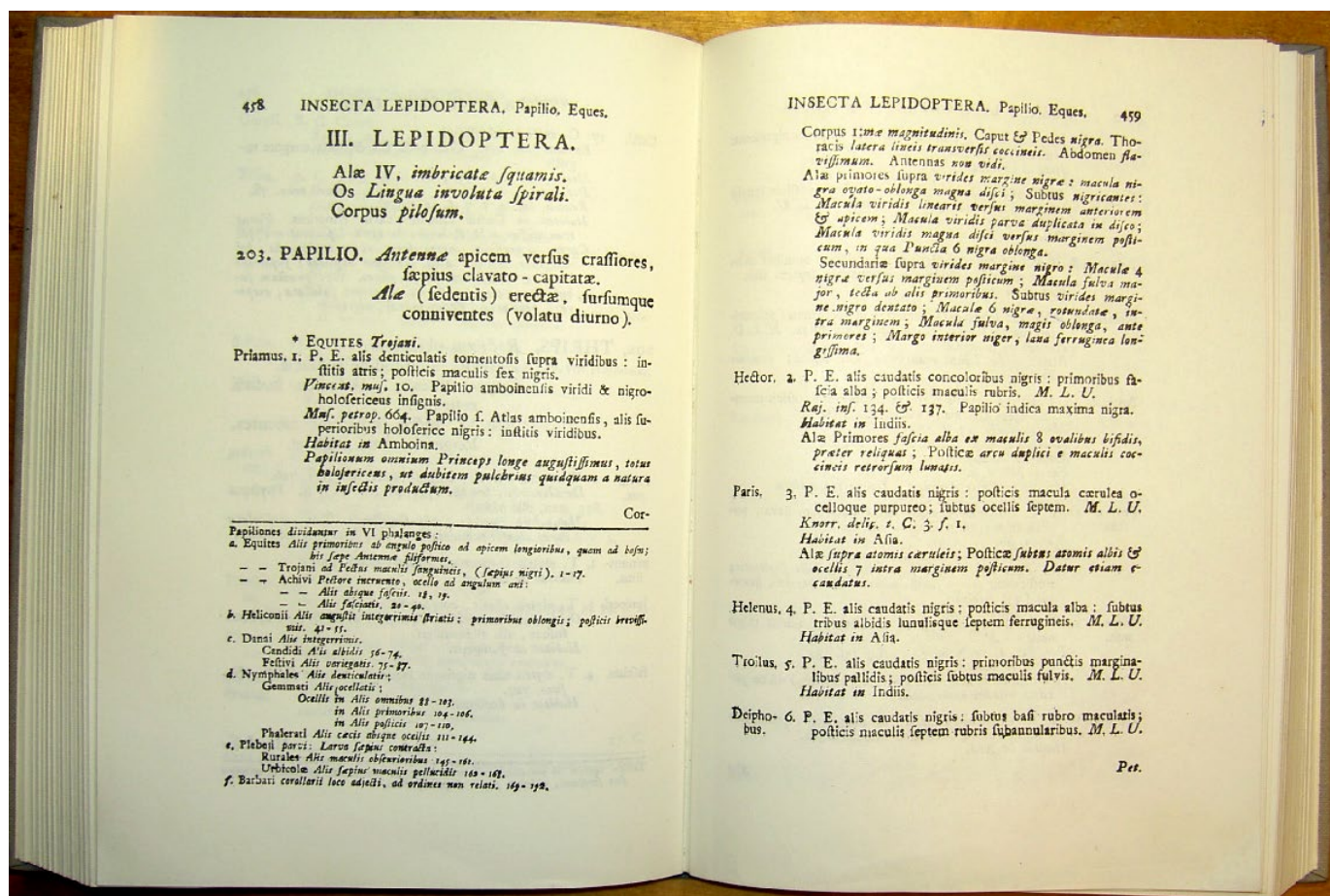
Dagfjärilsnamn härledda ur Trojanska krigets mytologiska figurer

Göran Sjöberg, Furängsvägen 56, Gävle

Nedtecknade tankegångar med anledning av återkommande trojanska namn på vackra dagfjärilar samt reflektioner utifrån detta till skilda ämnen över tingens ordning . . .

Den grekiska mytologins figurer, gudar och gudinnor, hjältar och krigare har inspirerat flera auktorer, d.v.s. artbeskrivare, med vår egen Carolus Linnaeus i spetsen, till många vackra och distinkta artnamn. Särskilt aktörerna i det trojanska kriget har varit en stor inspirationskälla. Denna sommar år 2004 har detta berömda krig, för säkert mer än 3000 år sedan genom Hollywoods storfilm, verkligen åter kommit i fokus. Sommarens OS i Aten har naturligtvis också bidragit till intresset för de gamla grekerna. Just nu i kväll när jag skriver dessa rader har förresten Christian och Stefan precis tagit var sitt guld i Aten, vilka hjältar ! - och i går Carolina ! Om det nu varit en kväll under den jungfruliga tiden vid mitten av 1700-talet hade kanske vår egen Linnaeus också gjort dem odödliga, för i vart fall insektsälskare, genom att förära dem någon lämplig insekt, kanske en gräshoppa eller vårtbitare, knappast dock någon hoppstjärt eftersom de djur han kände till av underfamiljen Podura, alla har korta breda kroppar – helt olika våra hjältar. Han hade sannolikt heller inte uppkallat någon fjäril efter dem. Det kommer ni säkert att förstå efterhand som ni läser denna lilla berättelse om dagfjärilsnamnen.

I stort sett samtliga krigare, kungar, döttrar och hjältar i Homeros praktverk Iliaden, om detta krigs sista månader, har fått ge namn åt vackra dagfjärilar. Det är framför allt, som jag framhållit ovan, Linnaeus som har nyttjat dessa namn ur den grekiska mytologin för många av de vackra, huvudsakligen tropiska, fjärilar man kände till vid denna tidpunkt. Uppslaget på sidorna 458 - 459 i Linnaeus praktverk Systema Naturae nummer 10, från år 1758, där han börjar beskrivningen av fjärilarna, framgår nedan. Han har dock ingalunda varit ensam om att utnyttja dessa namn. Linnaeus var naturligtvis också ytterst medveten om att han på intet sätt kunde beskriva alla arter insekter eller fjärilar. Han skriver ”att de vi känner till blott formar en fraktion av dem den mängd vi saknar kunskap om”. Hans insektsbeskrivningar upptar dock hela 300 sidor av bokens totalt 824 sidor. Fjärilarna upptar 80 sidor där drygt 500 arter beskrivs. Linnaeus delar upp fjärilarna, Lepidoptera, efter antennernas utformning i 3 grupper, Papilio, Sphinx och Phalaena.

Totalt beskriver han c:a 4 400 arter djur i detta mastodontverk som han daterar: "Upsaliae 1757, d. 24 Maji" Han delar där upp djurriket, "Animale", i 6 klasser: däggdjur, fåglar, amfibier, fiskar, insekter och blötdjur m.m. Insekterna delar han upp i 7 ordningar: skalbaggar, skinnbaggar, fjärilar, nätvingar, steklar, tvåvingar och "Aptera" dit han för bl. a. hoppstjärtar, spindlar, skorpioner och kräftdjur.

Under dagfjärilarna "Papilio" beskriver han 192 klara arter, men gör även vissa tillägg bland dessa arter. Under gruppen Sphinx beskriver han naturligtvis svärmarna men även bastardsvärmarna och metallvingesvärmarna. Resterande fjärilar sammanför han under gruppen Phalaena. Denna grupp delar han dock mycket skickligt in i de grupper vi tillämpar än idag: Bombyces = spinnare, Noctuae = nattflyn, Geometrae = mätare, Tortricides = vecklare, Pyralides = mott, Tineae = mal och Alucitae = fjädermott. Särskilt hans beskrivning av fjädermotten är ytterst intressant men blir för långt att gå in på här. Jag kan här bara rekommendera Emmets bok: The Scientific Names of the British Lepidoptera.

Dagfjärilarna, som ju denna artikel skall handla om, delar han upp i ett antal grupper där han börjar med "**Equites Trojani**". Vad menar han då med detta? Equites betyder på latin "krigisk ryttare till häst", d.v.s. kavallerist eller möjligen riddare även om detta ord för mig har en något annan betydelse. Detta latinska ord har även en direkt syftning till ryttarna **i den trojanska hästen**. Han tycker dock tydligen inte att alla "riddarfjärilar", d.v.s. de arter han listar under Equites skall vara Trojaner. Sedan han listat 17 st. "trojaner" övergår han till undergruppen **Achivi** som ju ni som kan er latin eller grekiska förstår syftar på det gemensamma namnet på de heroiska grekernas land Achais. Linnaeus har alltså listat sina riddarfjärilar, d.v.s. de "äkt" papilioniderna, efter vilken stridande part de tillhörde! Detta hade jag själv inte en tanke på då jag började fundera på denna artikel. Jag ställde mig däremot frågan om han hade gjort någon värdering av arterna utifrån vilka krigare och hjältar han hade givit djuren namn efter, men mer om detta nedan. I vad består då skillnaden hos de två grupperna riddarfjärilar? Själv måste jag tyvärr erkänna att jag inte såg detta "samband" trots att jag ordnat en låda med "greker" och en med "trojaner". Frågan är väl om någon gjort det utan tillgång till hans egen förklaring. Skillnaden består dock i thorax, d.v.s. mellankroppens, färgsättning. Trojanerna har alla röda "bröstofsar" på thorax medan grekerna saknar detta! Jag frågar mig varför han överhuvud taget gjort denna uppdelning då den för mig verkar såväl onödigt som ologisk. Eller kan det ha varit så enkelt att han gjort uppdelning bara för att kunna få två grupper som kunde motivera namnen utifrån trojaner **och** greker?

Efter gruppen a) Riddarfjärilar Equites följer så grupp b) "**Heliconii**" som syftar på Musorna och Gracerna på berget Heliconii. Han börjar här med apollofjärilen. I denna grupp listar han också flera kända arter av det nu så populära tropiska släktet Heliconius som erato, melpomene och ricini. Jag har dock svårt att förstå hur han kunnat föra dessa så väsensskilda djur till samma grupp! Han beskriver här också en "aglaja" från "Asia". Han återkallar dock sedan detta namn och kallar den för "pasithoe" 1767 (Delias pasithoe). Vår egen välkända pärlmorfjäril "aglaja" beskriver han också 1758, men under gruppen "Nymphalis". Andra djur han lagt i denna grupp är Tanaeris urania, en fjäril från Ambon, i förstone rätt lik apollofjärilen men tillhörande underfamiljen Amathusiinae och en halvt genomskinlig stor sydamerikansk gräsfjäril av släktet Hatera som också "har viss likhet" med vår mnemosynefjäril. Upplägget av denna "grupp" får man nog tyvärr se som en ren "bom" från Linnaeus sida.

Den tredje gruppen c) kallar han för **Danai** efter kung Danaus med sina 50 döttrar. I denna grupp börjar han också uppkalla djuren efter deras då kända värdväxter. Han delar upp gruppen i två sektioner: vita, "Candida" och färgade, "Festivi". Till de vita för han bl. a. hagtorsfjärilen, kalfjärilen, skogsvitvingen, aurorafjärilen, citronfjärilen och den ljusgula höfjärilen medan han till de färgade för så skilda djur som monarkfjärilarna plexippus och chrysippus och våra vanliga svenska gräsfjärilar luktgräsfjärilen och kamgräsfjärilen. Monarkfjärilarna har ju så småningom fått släktnamnet Danaus av Kluk 1802, uppenbarligen efter Linnaeus placering i denna grupp.

Han kommer sedan till gruppen d) **Nymphales** som han i sin tur delar upp i "Gemmatis" och "Phaleratis" beroende på om de har ögonfläckar eller inte på vingarna. Nymphalis har ju heller inte hela vingar som hos Heliconii och Danai utan vingar "denticulatis" = tandade. Bland de "ögonfläckade" känner vi alla vår påfågelläga och andra vanliga fjärilar som skogsgräsfjärilen, sandgräsfjärilen, tistelfjärilen och skimmerfjärilen medan vi bland de tandade utan fläckar finner sorgmanteln, nässelfjärilen, körsbärsfuksen, amiralen och naturligtvis vinbärsfuksen. Hit har han även fört några pärlmorfjärilar och nätfjärilar. I denna grupp finner vi också en mycket intressant sak. Fjäril nummer 113, det djur vi idag kallar körsbärsfuks, benämner han "polychlorus". Jaha, kanske någon tycker - vad var det märkvärdiga med det? Jo han skriver här för första gången artnamnet med liten bokstav. Huruvida detta var medvetet eller inte vet jag inte men det är ju ändå intressant, även om jag nog lutar åt att det endast orsakats av ett rent misstag av typsättaren vid tryckeriet - vad tror ni som läsare?

Efter dessa kommer så grupp e) **Plebeji**, plebejerna, underklassen d.v.s. de "små" av lägre stånd utan makt i det romerska imperiet. Hit har han naturligtvis bl.a. fört alla blåvingar. Han delar också upp denna grupp i två

avdelningar, "Rurales" blåvingar, guldvingar och snabbvingar samt Urbicole, dit han för smygarna och visslarna, d.v.s. vad vi idag kallar för Hesperider. Själv använder jag ogärna det i mitt tycke ytterst fäniga namnet "Tjockhuvuden". Kan vi inte få kalla familjen för **hesperider** även på svenska, eller varför inte "Urbicolider" !

Han avslutar så dagfjärilarna med barbarerna "**Barbari**" till vilka han hänför en massa djur "Habit in Indiis". Frågan är då vilka djur har fört hit och vad han menar med "Indiis". Den senare frågan kan nog enklast översättas med "tropiska" då han här beskriver djur från såväl Sydamerika som tropiska Afrika och Sydostasien. Han kan dock mycket väl haft Västindien i tankarna eftersom detta område ju då var ett välfrekventerat område. Jag har gått igenom alla de djur han fört till denna grupp. Det rör sig om övervägande nymphalider, 15 st av flera olika underfamiljer, men även tre pierider, en hesperid, en fjäril "idas" som möjligen redan då var vår egen blåvinge "idas" och 4 namn till vilka man tyvärr inte kunnat knyta något exemplar, bl.a. då arten "jason" som figurerar nedan. Hela denna grupp får väl tyvärr ses som en "misslyckad slaskpost" helt utan vetenskaplig betydelse.

Som en kort kommentar till detta kan man väl bara konstatera att Linnaeus, i stort sett gjort en uppdelning som i huvudsakliga drag står sig än idag, även om han helt missat uppdelningen mellan pierider och papilionider och vissa nymphalider och gräsfjärilar eftersom han här låst sig vid "vingformen". Han för också obegripligt nog många morphofjärilar till papilioniderna. Även här verkar det som om han "låst sig" med upplägget att använda figurer ur det Trojanska kriget där han kanske fångslats så av de vackra morphofjärilarna att han också valt att ge dem namn utifrån detta krig och därmed "fastnat i" sitt eget system ? Någon annan förklaring har jag svårt att se. Att han valt Equites, "riddare", till signum för denna grupp med svärdstjärtar och svalstjärtar är dock lätt att förstå. Det är alltså grupperna b) och c) Heliconii och Danaï, liksom slaskposten Barbarus, som han inte riktigt fått till.

Linnaeus använde sig även av en del namn som faktiskt redan fanns på flera djur, exempelvis den "Rödgula höfjärilen" *Colias croceus*. Detta djur beskrevs som *Papilio croceus* redan år 1701 av James Petiver med ett binominalsystem. Linnaeus utnyttjade däremot inte hans namn på fuksarna. Körsbärsfuksen, nässelfjärilen och vinbärsfuksen kallade Petiver för *Papilio testudinarius major*, *P testudinarius minor* och *P testudinarius alis lacertis*. Med det sista namnet "avslöjar" dock Petiver mer hur han tänkte när han gav dem namnen. Det är alltså mer **en beskrivning** av arten än enbart ett "namn". *P testudinarius alis lacertis* betyder "Sköldpaddsskalnfjäril med sargade/trasiga vingar" Detta med Linnaeus namn är dock så otroligt fascinerande att jag redan nu känner att om tillfälle ges, d.v.s. att jag kan få möjlighet ta bättre bilder på de djur som finns på "Zootis" i Uppsala, skulle jag vilja skriva en artikel om alla de dagfjärilar Linnaeus beskrivit. Det skulle i så fall kunna publiceras i ett kommande nummer av *Inscitifera*, kanske till det förestående 300-års jubileet av Linnaeus födelse år 1707.

Men åter till Trojanska kriget och "dess fjärilar"

Uppenbarligen har alltså Linnaeus redan i sin sinnebild, då han sammanställde dessa dagfjärilsnamn, haft den grekiska mytologins namn i åtanke och särskilt då de figurer som framträder i Homeros Iliaden som ju behandlar slutfasen i kriget om Troja. Även hans andra berömda verk *Odysséen* handlar om krigsslutet och grekernas hemfärd och de vedermödor de då utsätts för såväl på själva resan som vid hemkomsten.

Med dessa förutsättningar har jag gjort ett litet kåseri med foton på ur min egen världssamling på alla de dagfjärilar som beskrivits utifrån de krigare, hjältar, gudar o.s.v. som figurerar i Homeros Iliaden och de skaldestycken som föregår krigsskildringen i Iliaden. Det har vället mig ett visst huvudbry hur jag skulle visa och väva in fakta om alla dessa fjärilar i berättelsen om själva kriget. Jag har slutligen valt att visa fjärilarna, dels när de presenteras i den löpande texten i anslutning till sina antika mytologiska "förebilder", dels i slutet av artikeln på fem separata färgplanscher. Frågan var sedan hur dessa avslutande planscher skulle arrangeras. Här kan man tänka sig en rad alternativ, utifrån en rent systematisk ordning, efter alfabetisk ordning av de mytologiska figurerna, efter gudar, gudinnor, hjältar, geografiska namn, efter den grekiska och trojanska hären o.s.v. Efter att ha provat dessa alternativ visar det sig dock att hur än djuren arrangeras blir det ganska rörigt. Jag har därför valt att ordna dem utifrån en huvudsaklig systematisk uppställning. De djur som Linnaeus beskrivit i *Systema Naturae* X, 1758 har jag dock ordnat i den ordning han själv ställt upp dem på sidorna 458 och framåt. På så vis kan man kanske även visuellt få en uppfattning hur han tänkt sig släktskapet dem emellan – om han nu alls funderat över detta ? Ofta har han säkerligen tänkt på detta men ibland är inplaceringen mycket förvånande.

Könet på den avbildade fjärilen har jag oftast valt utifrån den hjälte, hjältinga, kung, prins, drottning eller person som varit förebild. Där könen är klart olika, d.v.s. en påtaglig könsdimorfism, har jag tagit med dem båda. En fråga jag ställt mig är vilka tankar Linnaeus och de andra berömda auktorerna kan ha haft då de valde fjäril utifrån de kända namnen från detta krig. Kanske kan man också ställa sig frågan om exempelvis Linnaeus, som överlägset leder antalet beskrivna arter utifrån detta krigs figurer, listat de mytologiska namnen och från denna lista valt passande fjärilar eller om han hade en låda obestämda fjärilar framför sig och då, ur sitt undermedvetna,

"kom på" lämpliga namn. Så oerhört "systematisk" som Linnaeus verkar ha varit får man väl nästan anta att han jobbat efter alternativ ett, eller . . .

Några namn har han uppenbarligen varit mer förtjust i än andra, eftersom dessa dyker upp bland såväl fiskar och amfibier som bland andra klasser i hans Systema Naturae X. Intressant har också varit om han tagit hänsyn till släktskapet mellan de antika figurerna i förhållande till fjärilarnas inbördes släktskap och om han eller hans efterföljande namngivare, ofta egna lärjungar, möjligen kan tänkas ha favoriserat någon av de båda krigförande parterna eller om någon grupp gudinnor, gudar eller hjältar favoriserats? Temat med namn från trojanska kriget har nämligen följts upp av åtskilliga andra auktorer under 1700-talets slut och 1800-talet. Trojanerna, med de röda "brösttofsarna", utgör en mer homogen grupp än grekerna. Under arbetets gång har jag även ställt mig frågan om Linnaeus och hans lärjungar kan tänkas ha "mobbat" några figurer genom att helt enkelt utelämna dem. Det "saknas" nämligen en del namn som man kan tycka genom åren borde renderat i någon beskriven art.

Denna essä avslutas med en uppräknings av de i artikeln beskrivna arterna utifrån vilken auktor som givit dem deras namn. Förutom auktor innehåller listan också uppgift om namngivningsår och utbredning. Om flera djur, naturligtvis då av samme auktor, namngivits i samma skrift eller samma år har djuren ordnats i systematisk ordning. Med hjälp av denna lista kan man möjligen få en uppfattning om vilka figurers namn som varit mest attraktiva att utnyttja för namngivarna efterhand som dessa erhöll fjärilar för beskrivning. Självfallet skulle denna lista kunna göras ännu mycket mera omfattande då det finns ett otal "mindre dagfjärilar", huvudsakligen av familjen Hesperiidae som erhållit namn från trojanska krigets figurer.

I denna essä har jag **med fet stil** angivit de mytologiska figurer som inspirerat till fjärilsnamnen då de första gången dyker upp i texten. Man kan då lätt hitta de fjärilar dessa hjältar etc. "givit" namn till på de avslutande färgplanschererna. Jag har, som tidigare antytts, även under lång tid funderat över var och hur jag skulle presentera själva fjärilsbeskrivningarna. Efter viss tvekan har jag valt att låta dessa kommentarer följa "krigshändelserna" eftersom denna essä ju inte är någon historisk krigsskildring utan endast ett sätt att peka på framför allt Linnaeus uppenbara fascination inför den grekiska mytologin. Jag har även här angivit **släkt och artnamnet med fet stil**. Jag förstår naturligtvis att det varit jobbigt för Linnaeus att i ett praktverk som detta, den tionde volymen av Systema Naturae, finna passande namn till alla de tusentals djur han där beskrivit. Det var då säkert bekvämt att utnyttja alla dessa namn ur den grekiska och romerska mytologin. Vi kan ju jämföra hur Linnélärjungen Thunberg på motsvarande sätt år 1791 utnyttjade den nordiska mytologin med sina namn på några av våra egna nordliga dagfjärilar som freja, frigga, disa och embla, även om en stor "plump i protokollet" här infinner sig om man tänker på att det var Quensel som själv påträffade flera av dem och sedan också gav dem de namn som sedan Thunberg blev först att publicera. Quensel borde verkligen fått äran av att ha beskrivit dem. Detta att den ledande personen på en institution fick, eller snarare kanske tog sig "äran" att beskriva nya djur var mycket vanligt vid denna tid. Man kan naturligtvis förstå detta i fall som Rothschild och kanske Staudinger som bekostat eller i vart fall sett till att expeditioner skickades ut. Säkert gav även en känd och accepterad auktor tyngd åt beskrivningen, en nog så viktig detalj på denna tid utan tillgång till dagens dokumentationsteknik även om det i just Quensels fall finns osannolikt fina teckningar på hans djur.

Vid samtal med vännen Claes Eliasson, som för övrigt givit många värdefulla infallsvinklar och uppslag i samband med skrivandet av denna artikel, trodde han helt enkelt att det varit ett enkelt sätt för Linnaeus att undvika upprepning av samma namn genom att utnyttja de gamla grekiska namnen. Dessa namn är också mycket vackra och distinkta. Här är det knappast tal om att byta ut de latinska namnen på de utländska djuren mot några "färgnamn" om nu någon skulle försöka sig på att ge dem "svenska" namn.

Mina beskrivningar av fjärilarna, utifrån de mytologiska figurerna, är skrivna med kursiv stil.

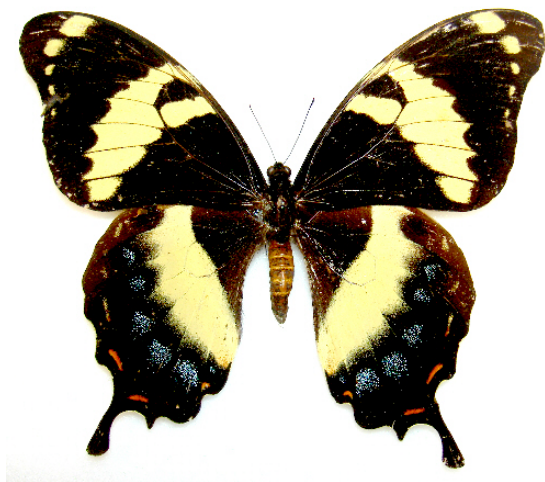
När jag i somras fick idén till denna essä tänkte jag mig att det nog skulle ta några veckor att skriva en sådan artikel. Allt eftersom arbetet fortskred dök dock hela tiden fler och fler namn upp som jag inte haft en aning om att de hade någon anknytning till detta krig. Det ena gav det andra - själva krigshändelserna och alla intriger, både före och under kriget, blev också alltmer intressanta. Min första målsättning var nog inte alls att detta skulle vara någon heltäckande beskrivning av alla förekommande arter vilket det naturligtvis inte heller blivit av den enkla orsaken att det verkar finnas ett oändligt antal dagfjärilar med anknytning till någon mytologisk figur som förekommer någonstans i alla berättelser om det Trojanska kriget. Med en sådan utopisk målsättning skulle nog heller denna essä aldrig bli klar. - Visste ni förresten att dagfjärilarna i antiken ansågs utgöra själens flygande andar vilket i mitt tycke är en lysande liknelse. Kan man tänka sig något bättre än att känna att ens själ kan komma att flyga runt över blomsterängen sedan man själv lämnat detta strävsamma jordeliv? Denna syn på fjärilarna som den avlidnas själar finns även hos kineserna och hos många så kallade "naturfolk".

Jag har naturligtvis valt att skildra kriget utifrån tidigare kända skaldestycken och **Homer**s storverk Iliaden och i viss mån Odysseen men inte ur exempelvis den i mitt tycke förenklade, aktionsfyllda Hollywoodrulle som i sommar dragit storpublik på biograferna, eller någon annan snuttifierad version av detta krig. Själva titeln på

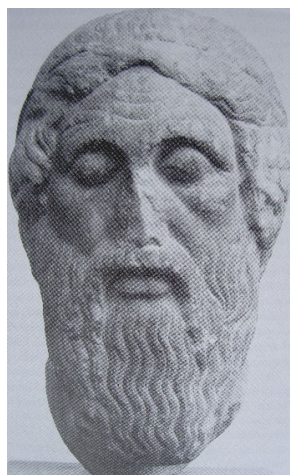
Homeros storverk har sitt ursprung i ordet Ilion som är det grekiska namnet på Troja. Homeros levde och skrev ner dessa muntliga berättelser om det berömda kriget under århundradet 800 till 700 före Kristus. Kriget tros ha ägt rum cirka 400 år dessförinnan, d.v.s. under tolvhundratalet före Kristus. De utgrävningar som nu gjorts på platsen invid den turkiska byn Hisarlik tyder på att detta Troja, det sjunde i ordningen på denna plats, ödelades av en stor brand på 1200-talet f. Kr. Homeros tillskrivs huvudsakligen ensam den som nedtecknat detta underbara verk utifrån de muntliga dikter om det ärorika kriget som vuxit fram ur folkfantasin under århundradena efter kriget. Homeros ansågs också ha varit blind vilket säkert inte varit någon nackdel för den mytiska bild som uppstått runt denne historieberättare som tveklöst är den störste av alla grekiska skaldar.

Själva Iliaden utgör ingen heltäckande skildring av detta långa krig. Den behandlar bara 51 dagars strider under slutet av kriget fram t. o. m. Hektors död. Trojas slutliga öde förutsägs dock. Förhistorien till kriget härrör enbart från tidigare diktverk varav många säkerligen tyvärr gått förlorade. Detta förringar dock på intet vis värdet i Homeros epos.

*Homeros själv har förresten även fått ge namn åt en av jordens vackraste och största papilionider, **Pterorus homerus**, som flyger i bergen på Jamaica. Detta mycket sällsynta fantastiska "fabeldjur", där skillnaden i vingteckning mellan hane och hona endast är marginell, fick sitt artnamn av en av Linnaeus mest kända lärjungar, Johan Christian Fabricius, redan år 1793. Denne unge dansk var som 17-åring student hos Linné 1762 - 1764. Med en vingbredd på upp mot 14 cm är Pterorus homerus den största "äkta" papilioniden i världen och överträffas i storlek endast av några få fågelvingar på och runt Nya Guinea. Honan är oftast något större och mer rundvingad än hanen.*

Pterorus homerus hane
Jamaica

Homeros,
stenhuvud från 460 f. Kr.

Johan Christian
Fabricius

Innan vi går in på kriget, ytterligare något om detta Troja och Grekland före krigsutbrottet. Den första konstaterade bosättningen på platsen torde ha skett i början av bronsåldern av grekisktalande stammar omkring år 1900 före Kristus, d.v.s. för snart 4000 år sedan. Det är därför helt naturligt att Trojas och Grekerna historia är väl sammanvävda, inklusive deras gemensamma gudar. Den förste kungen **Dardanos** och hans sonson **Tros** bär båda namn som kan härledas ur namnen dardaner och trojaner, namn som Homeros använder i Iliaden. De största rikedomar man hade vid denna tid var hästar vilket är ganska naturligt. Hästen var ju dåtidens bilar. De fina betesmarkerna i området runt Troja var mycket lämpliga för uppfödning och hållande av nötboskap och hästar. Tros son **Ilos** sägs där ha haft 3000 ston på maderna invid floden **Skamander**. De snabbaste hästarna som föddes upp här sägs ha varit så snabba att de inte ens böjde sädesaxen då de sprang över fälten. Dessa hästar hade enligt myten avlats av nordanvinden. Ilos hade även en bror vid namn **Anchises** som blev prinsgemål i Troja. Denne Anchises är väl kanske mest känd för att bland annat ha stulit de kungliga trojanska hästarna.

Det vackra namnet **Dardanos** utnyttjades av Brown 1776 för en av Afrikas, och kanske också jordens märkligaste dagfjärilar, **Princeps dardanus**. Denna stora gula, svarttecknade papilionid finns över stora delar av Afrika. Det märkliga hos arten är honorna. Dessa "härmar" nämligen olika giftiga eller illasmakande arter av flera olika släkten, som Danaus, Amauris och Bematistes från i sin tur olika underfamiljer. Att härma någon annan giftig art är inte helt ovanligt. Det märkliga är här att honorna härmar så många **olika** arter. Hos tre underarter av Princeps dardanus liknar dock honan helt hanen, nämligen på Comorerna och Madagaskar liksom i vissa delar av det Etiopiska högländet. På dessa isolerade lokaler finns nämligen inga giftiga fjärilar! För denna fjäril har jag gjort ett undantag så till vida att jag avbildat såväl en hane som en hona, men inte nog med det, jag har även tagit med ytterligare sju honor för att visa den enorma variation honorna kan uppvisa. Själv har jag kallat denna fjäril för "Gycklarvinge"

Princeps dardanus

Översta raden: hane Nigeria, honor: Kenya, Sydafrika, Sydafrika, Uganda
Nedersta raden: honor: Kenya, Uganda, Kenya, Kenya, Madagaskar honan = hanen

Fabricius som namngivit många amerikanska dagfjärilar utnyttjade år 1793 Darnanus sonson **Tros** för en speciell papilionid från sydöstra Brasilien, **Parides tros**. Släktet Parides är unikt för Sydamerika och tillhör samma tribus som fågelvingarna i Sydostasien. Fabricius hade dessförinnan givit detta djur namnet dardanus, ett namn som dock redan "var upptaget" av Browns beskrivning några år tidigare. Naturligt var väl då för Fabricius att ge den namnet "tros" efter Dardanus sonson. Parides tros flyger i sydöstra Brasilien i trakterna av Rio de Janeiro. Könen liknar varandra men honan är något större med större röd fläck på bakvingarna.

Även Tros son **Ilos** har såvitt jag förstår lockat till namngivning. Fabricius gav 1793 en nästan helt svart stjärtlös papilio namnet ilus, **Mimoides ilus**. Arten flyger i södra Panama och nordvästra Colombia. Huruvida den är sällsynt och hotad är svårt att säga p.g.a. de svårigheter det under de senaste 20 åren varit att samla i detta område p.g.a. gerillakrig och kidnappningar etc. Krigsförhållanden i sig är dock säkerligen, åtminstone på kort sikt, till nytta för arten eftersom krig oftast dämpar exploateringstakten i form av nyodlingar och framdragning av nya vägar. Könen är lika, men hanen något mindre.

Jag har full förståelse för att Boisduval år 1836 utnyttjade det vackra gamla flodnamnet **Scamander** på en av Sydamerikas många ståtliga papilionider. **Pterourus scamander**, från centrala och södra Brasilien, Paraguay och norra Argentina, har vållat en hel del huvudbry hos många auktorer då den uppträder i många olika former vilket genom åren renderat i en hel del olika namn på både arter och underarter. Eftersom dessa olika skepnader förekommer över större delen av utbredningsområdet talar man om en naturlig variation som vi då kan beskriva som "former" av samma art. En underart måste vara signifikant för endast ett visst område för att uppnå status av egen ras. Jag visar här två former från Brasilien.

Mimoides ilus., hona

Parides tros

Pterourus scamander 2 st "former"

Prinsgemålen **Anchises** har lockat till åtminstone två namn på sydamerikanska papilionider. Den första är den svarta **Parides anchises** som namngavs av Linnaeus 1758. Arten flyger i ett otal raser över hela norra och centrala Sydamerika ända ner till norra Argentina. Den avbildade hanen tillhör nominatrasen från Guyana. Observera de enormt kraftiga vita doftfjällen som hanen bär på bakvingarna. Honan är också svart men, som hos de flesta honor av alla liknande arter, med mer rundade vingar och oftast också större röda fläckar på bakvingarna.

Den andra papilioniden i Sydamerika som erhållit namn efter **Anchises** är den likaledes svarta **Heraclides anchisiades** som namngavs av Esper 1788. Könen liknar varandra men honan något större. Arten återfinns över hela Sydamerika. Det är en ofta mycket iögonenfallande papilionid som syns lätt bland övriga fjärilar i gläntor i regnskogen. De flesta dagfjärilar man dagligen ser i Sydamerika är gula. Det rör sig då om de mycket vanliga gula pieriderna av släktet Phoebis och papilioniderna thoas, androgeus, torquatus och lycophron. Androgeus tar jag inte upp i denna essä då detta namn åsyftar den tredje sonen till kung Minos på Kreta som inte direkt kan sägas vara inblandad i Trojanska Kriget. Såväl han som hans far Minos har dock inspirerat till

namngivning på vackra papilionider. En Gyllenvinge, *Troides minos* från södra Indien, namngavs 1779 av Cramer. Samme Cramer hade några år tidigare, år 1775, givit en gul kraftfull, svartkantad sydamerikansk papilionid namnet *androgeus*, *Heraclides androgeus*. Minos hade också en bror, eventuellt tvillingbror, vid namn *Rhadamanthys*. Eftersom jag tar upp detta här kan alla säkert gissa att även denne prins givit upphov till namn på en vacker fjäril. I det här fallet rör det sig återigen om en gyllenvinge, den filippinska *Troides rhadamantus* som beskrevs av Lucas år 1835. Jag har i slutet av denna artikel tagit med en plansch på de i artikeln nämnda djuren, utan direkt anknytning till Trojanska kriget, där läsaren även kan se hur dessa ser ut.

Parides anchises hane + hona

Heraclides anchisiades hane

Men åter till den grekiska mytologin och förspelen till det Trojanska kriget. Vi återvänder till Ilos son Laomedon och hästuppfödningen på gräsmarkerna runt Troja längs floden Scamander. Laomedon lovade vid ett tillfälle bort hästarna till Herakles. Laomedon var dock en skojare och sägs ha lurat Herakles som i sin tur som hämd skövlade Troja. Laomedon sägs exempelvis också ha lurat såväl **Apollon** som Poseidon på deras arvoden sedan han tvingat Apollon att valla sina nötkreatur och Poseidon att bygga en mur runt Troja. Inte nog med att han vägrade Apollon och Poseidon deras arvoden, han hotade också med att skära öronen av dem och sälja dem som slavar. När Herakles återvände för att skövla Troja tog han med sig **Telamon** som blev den förste att ta sig igenom muren runt Troja. Han visste nämligen vilken del av muren som inte var byggd av Poseidon utan av hans far Aiakos. Ett altare upprestes också till Herakles ära. Herakles hade själv, om jag nu förstått del hela rätt, givit Telamon Laomedons dotter Hesione som han fått i belöning vid sitt föregående besök. Hesione fick då rätten att lösa ut en fångarna i Troja. Hon valde då sin bror Podarkes som efter detta kallades Priamos, "den köpte". Oj, det blev många namn !

Namnet **Apollon** inspirerade ju, som alla vet och som jag återkommer till nedan, Linnaeus till namnet på vår vackra apollofjäril. Detta gudanamn Apollon har dock renderat i flera beskrivna dagfjärilar. Eversman gav år 1847 en i mitt tycke extremt vacker och ganska unik Parnassiusart från Centralasien namnet **apollonius**. Själv tycker jag att denna art hör till de vackraste i detta gamla artrika och homogena släkte.

En annan unik dagfjäril, som vi t.o.m. har i Europa, är Parnassiusläktingen **Archon apollinus**. Denna mycket speciella fjäril, som beskrevs av Herbst 1798, har sin huvudsakliga utbredning i Turkiet men finns från Rumänien via Grekland och Turkiet till Palestina och Turkmenistan.

Många forskare anser numera också att den betydligt mindre, men i övrigt till utseendet ganska lika, **Archon apollinaris** från sydöstra Turkiet och nordligaste Syrien, återigen skall räknas som en god art och inte enbart en underart till *Archon apollinus*. Den lilla *Archon apollinaris* beskrevs av Otto Staudinger 1892. Även här utgör väl guden **Apollon** grunden till dessa namn.

Den skicklige **Telamon**, som tog sig igenom Trojas mur, har också lockat till fjärilsnamn. Donovan gav namnet **telamon** till den helt unika primitiva långstjärtade kinesiska "hålrotsfjärilen", som dock idag kallas *Sericinus montela*. Fjärilens unika svärdlika utskott på bakvingarna inspirerade säkert Donovan till hans namnval.

Parnassius apollonius

Archon apollinus hane + hona

Archon apollinaris hane + hona

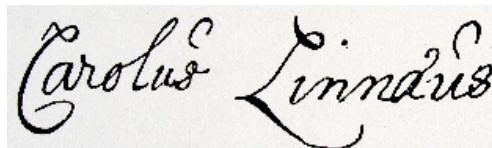
Sericinus telamon

Prolog:

Självva orsaken till det genom historien säkerligen mest berömda kriget, det trojanska, mellan Sparta och Troja för cirka 3200 år sedan tillskrivs oftast **Helena** som på sin tid ansågs vara den vackraste kvinnan i världen, ja hon var till och med ryktbar för sin skönhet.

Det är mot den bakgrunden lätt att förstå att namnet **Helena** inspirerat flera fjärilsbeskrivare att nyttja henne för de allra vackraste dagfjärilarna. Redan vår egen Carolus Linnaeus valde hennes namn på den först kända "Gyllenvingen" **Troides helena** från Sydostasien. Förutom nominatrasens hona av *Troides helena*, som flyger på Java och sydöstra Sumatra, har jag tagit med en hane av nominatrasens hanform "jupiter" med reducerade fläckar, namngiven av Oberthür 1879. Detta är i sig ett intressant namn då Jupiter, enligt en sagoversion, i gestalt av en svan uppvaktade Helenas mor Leda som i sin tur lade ett ägg ur vilken Helena föddes. Enligt en annan myt skulle "överguden" Zeus, d.v.s. Jupiter (se nedan), ha ansett att jorden var överbefolkad. Genom att skapa Helena, och därmed orsaka detta förödande krig med så många döda, skulle denna överbefolkning kunna tillintetgöras. Detta synsätt hos en gud är väl för de flesta av oss vid en första tanke rätt förfärande. Kunde man verkligen ha, och dyrka en sådan gud ? Om vi emellertid skall tro på en enda gud så är väl just ett sådant synsätt ganska normalt i djurvärlden - och därmed även hos oss människor, för vi är ju också djur . . . Så fort en art blir för individrik brukar "naturen själv, d.v.s. gud skaparen" lösa det med en farsot, ett krig, en sjukdom eller svält så att balansen återställs . . . en ganska sund men ändock ruggig tanke . . . Är vi alla bara någon sorts experiment hos en nyckfull gud ? - som när allt fullständigt stagnerat, i sista hand kan låta exempelvis en meteorid, d.v.s. en i rymden svävande klump i form av en asteroid eller en komet, av gravitationen från omgivande himlakroppar, långsamt ändra sin bana så den kommer att färdas rätt mot vårt klot. Hade detta inte skett för 65 miljoner år sedan när jättemeteoriten på Yucatan träffade jorden, så vi fick slut på "ödlaväldet", skulle vi knappast ha suttit här idag och funderat över Linnaeus namnsättning för 250 år sedan ! Frågan man osökt ställer sig är när "dagens Zeus" tröttnar på människans framfart och exploatering av moder jord . . .

Linnaeus beskrev dåtidens kända tropiska dagfjärilar i sitt mest berömda verk, *Systema Naturae* nr 10 år 1758, alla zoologers "bibel". Jag skriver naturligtvis också Linnaeus och inte Linné eftersom han ju år 1758, då han utgav detta verk hette Linnaeus. Han publicerade också denna bok på över 800 sidor under sitt släktnamn Linnaeus. Han adlades först år 1761 även om adelskapet antedaterades till 1757. Året 1758, då Linnaeus fick sitt stora zoologiska livsverk utgivet, måste ha varit ett av hans bästa år. Samma år påbörjade han exempelvis också inköpen av de små lantegendomar i Hammarby i Danmarks församling utanför Uppsala där han 1762 lät bygga sitt sommarhus som idag lockar så många besökare. För de djur han namngav efter adlandet 1761 skriver jag Linné som auktor.

Se exempelvis Linnaeus egen namnteckning:

Den **Helena** som Linnaeus beskrev som fjäril nummer 18 bland grekerna (*Achivi*) är dock märklig på många sätt. Linnaeus har angivit dess ursprung till Amerika. Han skriver också att han beskrivit djuret från en bild ur Merian's *Surinamensium* ! Det är alltså inte att undra på att han angivit ursprunget till Amerika. Merian's "*Surinamensium*" publicerades första gången 1705 och sedan 1717 men det var först 1719 som denna bild kom med. Av den tydliga bilden kan man se att det är fråga om ett djur från Java. När man får vetskap om detta förstår man också varför Linnaeus placerade Helenan bland "grekerna" och inte bland "trojanerna". När jag började med detta arbete hade jag inte funderat så mycket på vilka grunder Linnaeus ordnat sina djur. Men nog föreföll placeringen av Helenan lite konstig, då den ju är nära släkt med exempelvis fjäril nummer 1 Priamus. Jag tänkte nog att han kanske placerat henne bland grekerna eftersom hon ju kom från Grekland och rövades bort till Troja. När man nu inser att Linnaeus endast sett en bild av fjärilen förstår man dock att han inte kunnat se att denna fjäril också har röda "brösttofsar" på mellankroppen som ju var den detalj han byggde sin uppdelning på. Mer om detta nedan.

Den i mitt tycke vackraste "**helenan**" är dock den peruanska morphofjärilen **Morpho helenia**, namngiven av Otto Staudinger 1890. Många anser dock, i mitt tycke också med rätta, att denna helenia endast är en underart av *Morpho rhetenor* som flyger i hela Amazonas men också så långt sydöst som ner mot Rio de Janeiro. Som hos alla arter av denna supergrupp bland Morphofjärilarna, den s. k. rhetenorgruppen är honorna gula medan hanarna är "otroligt onaturligt blåglänsande". Jag visar därför såväl en hane som en hona av denna underart. (*1). Det är väl heller inte mer än rätt och fullt förståeligt att ett så vackert namn, med ett så symboliskt värde, även återfinns i flera andra familjer. Nomenklaturreglerna är ju utformade så att ett artnamn skall vara unikt inom varje familj. **Morpho helenia** och **Troides helenia** tillhör ju olika familjer, Nymphalidae respektive Papilionidae.

Troides helenia hane f. jupiter + hona

Morpho rhetenor helenia hane + hona

Den mycket berömde auktor Cramer, samtida med Linnaeus, namngav år 1776 också en annan vacker *Morpho* från Amazonas till "**helenor**" vilket väl också torde syfta på den vackra helenia. Se vidare härom nedan.

Linnaeus gav även ett snarlikt namn åt en annan art inom familjen Papilionidae, **Princeps helenus** från Indien. Det är en av de många sydostasiatiska svarta papilionider som är så speciella för denna region. Först trodde jag att detta namn också syftade på namnet Helena trots att ju detta "tråkigt svarta" djur inte är särskilt vackert, om man nu kan säga så om en dagfjäril. I Iliaden beskriver Homeros dock en **Helenos**. Vem var då denne? Det visar sig att Helenos, som var bror till Paris, inte var någon särskilt aktningvärd person. Han kom bl. a. i bråk om Helena efter Paris död. **Det är nu jag börjar förstå att Linnaeus år 1758 verkligen bemödat sig om att utifrån dagfjärilarnas utseende aktivt välja passande namn på de beskrivna djuren.** Detta är väl kanske heller inte särskilt förvånande. Alla har vi ju hört hur han gärna nyttjade en oväns namn på någon trist växt. *Helenus* var nämligen en Trojansk spåman och renegat, d.v.s. överlöpars, som omtalat för grekerna vilka villkor de måste uppfylla innan Troja kunde erövrats.

Jag ställer mig frågan: Låg Linnaeus sympatier hos Trojanerna?

Princeps helenus könen tämligen lika

Bakgrunden till detta drama beskrivs, som tidigare nämnts, som striden om just denna sköna Helena. Som i så många andra krig, ja kanske nästan alla, tas ofta en sådan här enkel och populär händelse till grund för att starta ett krig. Man kan ju kanske göra en jämförelse med den serbiske studenten Gavrilo Princip's mord den 28 juni 1914 i Sarajevo på det österrikisk-ungerska tronföljarparet, ärkehertigen Franz Ferdinand och hans maka, något som sägs ha utlöst 1:a världskriget även om ju inte detta mord var orsaken till själva konflikten utan endast den tändande gnistan. Österrike-Ungern väntade ju bara på en anledning att anfalla den enda ryskstödda staten på Balkan, Serbien. Mordet utlöste därför ganska snabbt en krigsförklaring mot Serbien från Österrike-Ungern.

Själva grundorsaken till det trojanska kriget anses vara den svåra torka Grekland under flera år hemsökt av. Denna torka ansågs bero på att Trojanen **Pelops** skändliga mord på en arkadisk kung, vars lemmar han sedan spred ut över landet. Det var först sedan Aiakos bestigit den heliga bergstoppen på ön Aigina och bett om regn hos Zeus som Grekland åter fick regn.

Den ynklige **Pelops** tyckte tydligen Drury 1773 var ett lämpligt namn på en liten brun oansenlig nymphalid från Västindien, närmast släkt med våra nätfjärilar. Denna **Antillea pelops** är faktiskt världens minsta nymphalid med en vingbredd på blott 20 mm. Jag kan inte tro annat än att Drury tyckte denna fjäril gott kunde namnges efter någon "av ringa värde".

*1. Se också bilden under "Redaktörens sidor" i denna tidskrift från Jan Isidorssons besök hos författaren där vi tittar i en låda med bl. a. mina *Morpho rhetenor* med dess underarter från olika delar av Sydamerika

Helena var dotter till **Jupiter**. Jupiter eller **Jovis** är det romerska namnet på grekernas kungsgud Zeus som bl. a. stod staty i det antika Olympia på nordöstra Peloponnesos, ett av antikens sju underverk. Zeus härskade från berget Olympen där han var den högste av de därstädes boende 12 gudarna. Jupiter, som var gift med Hera och son till den tyranniske **Saturnus**, hade själv ett flertal berömda barn som inspirerat många auktorer till namn på vackra fjärilar, exempelvis **Diana**, **Bacchus**, Athena och **Apollon**, bara för att nämna några. Athena var hela tiden Grekernas beskyddarinna medan Apollon höll på trojanerna. Diana var förresten äkta tvilling till Apollon. Romerska Bacchus känner vi kanske bäst under hans grekiska namn Dionysos, "vinets och livskraftens gud".

Namnet Zeus har endast inspirerat till beskrivning av en Hesperid men konstigt nog ingen papilionid eller nymphalid. Det är däremot intressant att konstatera att ovanstående berömda antika namn, liksom även efterföljande i denna text, framför allt åsatts djur från tre "storsläkten": **Papilio**, **Morpho** och **Charaxes**. De två förstnämnda släktena "flick" oftast hjältarna och de vackra kvinnorna, medan det huvudsakligen afrikanska nymphalidsläktet Charaxes, med dess närstående släkte Polyura i Sydostasien och Australien, mestadels förärats gudar och deras söner.

Guden **Jupiter** inspirerade den berömde engelske auktor under 1800-talets senare hälft, A. G. Butler att år 1869 namnge en stor och vacker nymphalid från Nya Guinea till **Polyura jupiter**.

Namnet "**jovis**" på samma gud återfinns på en underart av den stora Polyura galaxia. Otto Staudinger gav år 1895 den extremt stora rasen på Sumbawa, öster om Java, gudanamnet **Polyura galaxia jovis**. Arten Polyura galaxia återfinns från Lombok till Tanimbar på de Små Sundaöarna mellan Java och Nya Guinea.

Charaxes saturnus, som beskrevs av Butler 1865, anses av många vara enbart en underart i södra Afrika av den i medelhavsområdet tämligen vanliga "Paschan", Charaxes jasius.

Polyura jupiter

Polyura galaxia jovis

Charaxes saturnus

C. saturnus är dock helt olik vår europeiska jasius varför frågan om man skall anse den som en god art eller blott en underart väl mest är en smaksak. Det intressanta för mig personligen är vilka olika populationer det finns runt om i världen. Alla är ju mer eller mindre släkt med varandra. Det hela handlar mest om vilket tidsperspektiv man vill lägga sig på. Claes Eliasson och jag har diskuterat detta mycket i samband med den nya Nationalnyckeln när vi skulle ange hur många arter det finns totalt och inom varje familj och släkte. Mellan jordens "experter" är diskrepansen så stor som 5000 arter! Vissa, bl. a. James A. Scott i USA anser att det finns under 15 000 beskrivna "goda" arter medan andra som J. Heppner, också han amerikan, anser att det beskrivits långt över 19 000 arter. Skillnaden beror helt på hur man "räknar", d.v.s. vad man anser vara en god art eller blott en underart. Med en mycket strikt tillämpning kan säkert det lägre antalet försvaras fastän jag, med en kanske något mer modern och nyanserad hållning, något som nu vinner terräng, håller på det högre antalet.

Vi hör ju också att man nu anser att de två populationerna av Orangutang på Borneo respektive Sumatra inte längre skall anses vara underarter av samma art utan två goda arter. Jag kan här inte komma ifrån misstanken att man här klassat upp den mycket hotade populationen på Sumatra till en god art för att möjligen kunna öka dess värde och status som en unik och skyddsvärd art. Om detta skulle vara syftet är det absolut ett lovvärt initiativ då det naturligtvis vore en oerhörd förlust för vår jord om vi skulle mista en "människoapa", om än bara en ras. Det hela visar dock på vilka svårigheter man ställs inför när det gäller att fastställa vad som är art eller inte. Detsamma märker man också tydligt om man läser IUCN:s lista över hotade papilionider på vår jord, "Threatened Swallowtail Butterflies of the World". Här är det ju påfallande att detta är en västerländsk lista där flera nordamerikanska underarter av vår vanliga makaonfjäril uppnått status av goda arter, kanske med en baktanke att de behöver ett ökat skydd. Detsamma gäller också om arten finns i "väst". Jag tänker här på exempelvis vår Hospitonfjäril på Korsika och Sardinien som har högsta skyddsklass medan ett flertal arter i

exempelvis Sydostasien, Oceanien, Afrika och Sydamerika, som är minst lika hotade eller sannolikt t.o.m. redan utrotade, trots detta inte uppnått denna "status".

Innan vi går vidare vill jag göra en liten kommentar till *Charaxes saturnus* och *jasius*. *Charaxes jasius* kanske flera av Insectiferas läsare har sett eller kommer att se vid besök i någon av alla länder runt Medelhavet. Denna *C. jasius*, som allmänt kallas "Paschan", är den största och kraftigaste av Europas dagfjärilar. Även denna art beskrev Linnaeus. Detta skedde dock först i den 12:e upplagan av *Systema Naturae* 1767. De djur han då beskrev hade infångats av den svenske konsulen i Alger åren 1753-65, Erik Brander. Denne Brander skickade många naturalier till Linnaeus, bl. a. just ett par av denna *C. jasius*. Dessa typdjur finns idag hos Linnean Society i London. Djuren är nålade men inte preparerade som vi gör idag utan sitter på samma sätt som djuren ni kan se på mina bilder i denna artikel från Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas naturaliekabinetti. Ni kan se fina bilder på dessa typdjur i John Tennents bok om dagfjärilarna i Marocko och Algeriet. En intressant detalj beträffande denna *jasius* är att när Linnaeus skickade sitt manus till tryckeriet hade han givit Branders fjäril namnet *Papilio jason*. Han upptäckte dock att han redan givit detta namn till en annan fjäril varför han i en rättelse i slutet av volymen ändrade namnet till *jasius*. Trots detta "männsliga" drag hos Linnaeus måste man beundra honom för hans arbets- och minneskapacitet. Tänk att minnas och hålla reda på allt utan att tillgång till alla hjälpmedel vi idag har som datorer, kopiatorer, foton, telefon och elektriskt ljus med vettiga lampor. Inte ens en skrivmaskin - bara gåspenna och enkla oljelampor - otroligt !! Linnaeus "jason", som han placerade bland sina "Barbarer", har man dock aldrig kunnat härleda till något beläggeexemplar.

Pärlemorfjärilen *Speyeria diana*, närmast släkt med vår egen aglaja, är tveklöst den grannaste av alla pärlemorfjärilar. Den blå honan är mycket stor och vacker. Arten flyger i Appalacherna i östra USA och namngavs av Cramer år 1775. Här kan man också påpeka att vår egen palearktiska aglaja kanske borde tillhöra detta släkte *Speyeria* som omfattar alla nordamerikanska pärlemorfjärilar. Vår aglaja, vilken för övrigt Linnaeus också beskrev 1758, som art nummer 140, är mycket lik sina amerikanska släktingar. Arten finns också ända bort till Japan, Sakhalin, Kurilerna och Kamchatka. Vår aglaja saknar liksom alla de runt 20-talet amerikanska *Speyeria*arterna bl. a. de hos släktet *Argynnis* så typiska fyllda bruna ögonfläckarna i det ljusa yttre fältet på bakvingeundersidorna. Framvingarnas form hos *Speyeriasläktet* är också alltid mycket rundare än hos djuren inom släktet *Argynnis*. Att vår aglaja skiljer sig från övriga Europeiska djur av släktet *Argynnis* föranledde Reuss att år 1920 skapa ett nytt släkte *Mesoacidalia*. Möjligen skulle det vara mer befogat att föra aglaja till Scudders *Speyeriasläkte* från år 1872. I mitt världssystem har jag placerat vår aglaja intill arterna i släktet *Speyeria*. Släktet *Mesoacidalia* blir därmed en ren nullitet. Den ryske dagfjärilsspecialisten Tuzov har dock i sin senaste bok om pärlemorfjärilarna fört alla arter av ovanstående släkten till släktet *Argynnis*.

Pterourus bachus, som beskrevs av Felder 1865, är en av Sydamerikas många märkliga *Papilionider* helt utan svalstjärtutskott på bakvingarna men med de orange-gul-svarta varningsfärgerna. Hanarna av denna art liksom dess systerarter är inte alltför ovanliga medan honorna ännu är nästan okända. Detta förhållande är för övrigt ganska vanligt hos just dessa varningsfärgade djur. Här kan man ju jämföra med den jättelika afrikanska papilioniden *Druryia antimachus* vars hona man ännu idag blott funnit i ett fåtal exemplar medan hanarna är vanliga.

Jag har valt att visa en hona av den grekiska rasen av Apollofjärilen, *Parnassius apollo graecus*. Linnaeus står naturligtvis också bakom denna artbeskrivning. Apollofjärilen är den näst mest spridda arten av släktets nära 60 arter. Vår s.k. gotlandsras "linnei" borde förresten upphöjas till nominatras då det enda djur Linnaeus själv fångat och skrivit namnet på, ett djur som nu finns hos Linnean Society i London, visat sig vara taget på Gotland. Våra fastlandsdjur borde då lämpligen heta "fennoscandicus" efter Reuters beskrivning i "Fauna Åbo" 1890 av skärgårdsdjuren som helt liknar våra fastlandsdjur. Dessa har ju också uppenbarligen kommit till Sverige via Ålands skärgård under ganska sen tid varför en egen ras för våra djur förefaller högst omotiverad.

Speyeria diana hane + hona

Pterourus bachus

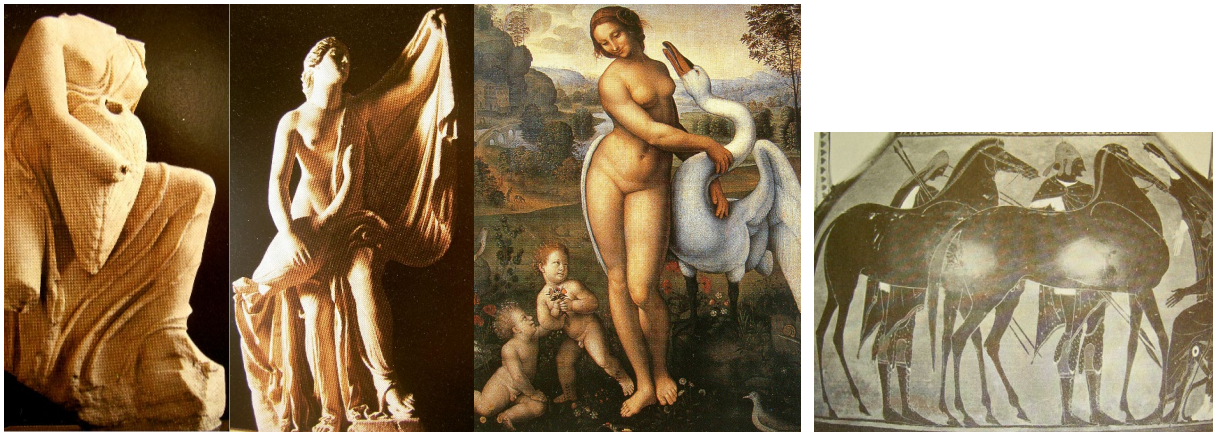
Parnassius apollo graecus

Helena var som ovan nämnts dotter till Jupiter och **Leda**. Leda var hustru till kung **Tyndareos** av Sparta men hade blivit förförd av Zeus / Jupiter och fött Helena. Hon växte upp hos sin mor och styvfar Tyndareos. Redan som ung rövades hon dock bort av den Atenske hjälten **Theseus**. Hon räddades emellertid av sina bröder **Castor** och **Pollux**. När Helena så småningom skulle giftas bort kom naturligtvis en mängd förhoppningsfulla giftas-

lystna ädlingar för att fria. Hon föll så småningom för **Menelaos** som senare blev kung av Sparta och levde enligt historien lycklig med honom i många år då de bland annat fick dottern Hermione som senare gifte sig med Akilles och fick sonen **Neoptolemos**.

Tillkomsten av Ledas barn Helena, Klytaimnestra, Castor och Pollux, eller Polydeukes som han egentligen heter, har bevarats i en av de mest välbekanta myterna från antiken. Zeus hade blivit förälskad i Leda som ju var hustru till kung Tyndareus. För att kunna komma till Leda förvandlade sig Zeus till en svan och lät sig som denne svan jagas av en örn. För att undkomma örnen sökte han skydd i Ledas sköte under hennes mantel. Resten förtäljer inte historien men är ju lätt att räkna ut. Resultatet har lockat många konstnärer till fantasifulla statyer och fantastiska målningar.

Marmorstatyn nedan till vänster, utan huvud på såväl Leda som svanen, är från 400-talet f. Kr medan den fantastiska marmorstatyn i mitten, på knappt 1,5 m, är en kopia efter ett grekiskt original som gjordes i Epidauros 370 f. Kr. Nedan visas en 1500-tals kopia av Leonardos målningen av Leda och Svanen med Castor och Pollux. Till höger ser ni en vasnmålning från 530 f.Kr av Castor och Pollux som unga kavallerister.

Leda fick ge namn åt en av de större Satyriderna på vår jord, **Melanitis leda**. Jag har valt att avbilda ett djur från Uganda som dessutom är representant för en underart i tropiska Afrika som fått namnet *helenae*, d.v.s. *Melanitis leda helenae*. Där har vi en intressant, men ingalunda unik, väv av mytologiska namn som beskrivarna utnyttjat. Namnet *leda* åsattes naturligtvis av vår Linnaeus 1758 medan underartsnamnet *helenae* gavs av Westwood 1851. Släktnamnet *Melanitis* åsattes för övrigt av Linnélärjungen Fabricius 1807.

Denne Fabricius beskrev redan år 1793 en gulgrönfläckig papilionid från låglandsskogarna i Västafrika efter kung Tyndareus, ***Graphium tyndareus***. Den ingår i en tämligen homogen grupp på ett drygt tjugotal "stjärtlösa" papilionider i tropiska Afrika.

Tvillingfjärilarna ***Charaxes castor*** och ***Charaxes pollux***, vilka båda flyger i större delen av Afrika söder om Sahara, beskrevs av Cramer 1775. *C. castor* från "Afrika" medan *C. pollux* från "Cote de Guinée". Båda tillhör det speciella och av fjärilsvänner mycket omhuldade släktet *Charaxes* med cirka 170 - 180 arter i framför allt Afrika men även Sydostasien. Detta nymphalidsläkte kännetecknas av extremt duktiga flygare, varav några tvivelsutan hör till de snabbaste dagfjärilarna vi har på vår jord. De är turligt nog mycket förtjusta i mogen och övermogen frukt varför många arter kan fångas ganska lätt i speciella fällor apterade med starkt luktande frukt, ruttet fisk och annat otäckt illaluktande som olika kadaver etc. Några arter lockas dock inte till frukt. Dessa extrema djur flyger oftast ovanför regnskogstaket på 50 - 70 meters höjd och är därigenom ytterst svårfångade.

Melanitis leda

Graphium tyndareus

Charaxes castor

Charaxes pollux

Westwood beskrev 1836 en mörk papilio från nordöstra Indien efter tvillingen **Castor**, **Princeps castor**. Denna art är intressant så till vida att den uppvisar stor könsdimorfism, inte bara avseende färgerna utan också avseende vingformen. Honan härmar uppenbarligen de illasmakande danaiderna i området.

Den mycket speciella **Morpho theseus**, som flyger i Centralamerika och nordvästra Sydamerika, beskrevs 1860 av Deyrolle utifrån djur från nordvästra Colombia. Arten är mycket variabel över sitt utbredningsområde varför en mängd sinsemellan mycket olika underarter beskrivits.

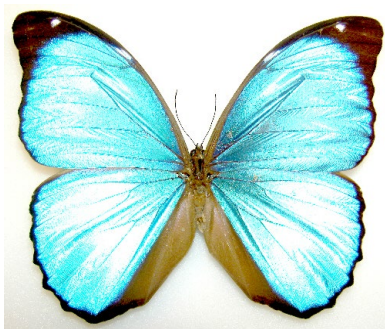
Princeps castor hane + hona

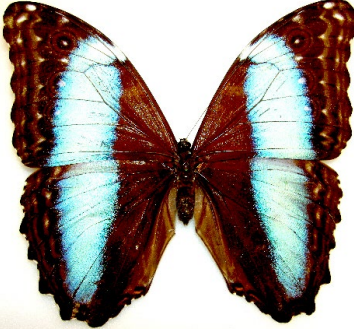
Morpho theseus

Namnet **Menelaos** har naturligtvis också inspirerat vår Linnaeus att redan 1758 namnge en av de vackraste Morphofjärilarna, **Morpho menelaus** från Guiana i nordöstra Sydamerika, efter denne kung som är så central i detta krig. **Neoptolemos**, barnbarn till Menelaos, inspirerade Wood 1863 att ge namnet åt en mycket stor Morphofjäril från norra Amazonas, **Morpho neoptolemus**.

Morpho menelaus hane + hona

Morpho neoptolemus

Som en fotnot kan det också noteras att många av dessa Carolus Linnaeus s. k. typdjur fortfarande finns kvar i Sverige då djuren ingick i det Naturaliekabinett som kronprinsparet Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika i tidens anda införskaffat. Samlingen med fjärilarna finns nu i Uppsala. Djuren ingick därför inte i Linnés samling som såldes till England av hans hustru Sara Lisa. Vissa kan möjligen med rätta tycka detta var synd med hänsyn till hur de sköts under de mer än 200 år som förflutit. Många har naturligtvis genom åren studerat dessa lådor med dess fjärilar, vilket tillsammans med ångrar och annat bidragit till att samlingens skick idag tyvärr lämnar en del övrigt att önska om man nu skall komma med någon kritik hur de sköts under dessa 200 år. Jag vill dock gärna här passa på att modifiera detta allmänna gnäll av hur denna samling sköts efter att ha studerat ett antal samlingar från 1700-talets början vilka ingalunda är i något bättre skick. Det är framför allt glädjande att djuren inte är nämnvärt mögelskadade – något som är det mest trista en samling kan råka ut för.

För oss svenskar är det ändå **mycket roligt** att vi lätt kan gå och titta på en praktfull fjäril som vi med säkerhet vet att Linnaeus själv suttit och tittat på, funderat över, säkert hållit i handen och sedan givit ett i hans tycke lämpligt namn. Man får bara hoppas att samlingen sköts väl i fortsättningen, något som det bör finnas goda förutsättningar för med det nya hus och lokaler som nu ställts till förfogande, och att någon gör en riktig beskrivning av de djur som ingår i samlingen. Jag har själv diskuterat ett projekt att göra detta med Peder Skou på Apolloböcker som visade ett mycket stort intresse för en publikation om denna samling. Jag känner dock att jag själv inte har tid att nu engagera mig i ett sådant projekt. Jag har dock "samlingen i min dator" så det kanske kan bli några fler artiklar i kommande nummer av Insectifera om intresse finns. När jag senast studerade lådorna kunde jag tyvärr konstatera att flera lådor tagits ur samlingen och visades på annat håll. Att börja skingra en samling brukar sällan vara lyckligt för densamma. Man kan bara hoppas att Sverige och Zootis i Uppsala gör allt för att vårda denna juvel bland svenska insektsamlingar liksom även den s.k. Thunbergska samlingen på samma ställe. All heder och stöd åt Lars, Mats och Hans som nu ansvarar för den.

Förfallet av samlingarna lär ha inletts redan 1801 då Göran Wahlenberg blev amanuens vid de naturhistoriska samlingarna och pågick ända tills hans död 1851. Bland annat samlingarnas illa skötsel ledde till en verklig fiendskap mellan Wahlenberg och den störste donatorn till de Svenska Akademierna, Carl Peter Thunberg, som väl må betraktas som den störste av Linnaeus s. k. "lärlingar". Trots Wahlenbergs stora ointresse för hans samlingar, vilket resulterade i att mycket blev förstört, utgör väl ändå Thunbergs samlingar den mest fantastiska naturalieskatt vi har i landet såväl vad beträffar insekter som växter.

Jag tycker för övrigt att det är mycket tråkigt att så många samlingar skingras när de skänks till statliga museer och institutioner. Detta tycks dock tyvärr vara något av en dålig svensk tradition som bekräftas om man exempelvis läser Löwegrens utredning om svenska naturaliekabinett. Med dagens datasystem, digitaliserade bilder etc. tycker jag inte det finns någon anledning att "plocka russin ur" samlingarna till någon referenssamling. Jag tänker här naturligtvis på Ponténs samling från Eugenies resa jorden runt i Beagels kölvatten åren 1851 - 1853. Tänk om Ponténs samling av fjärilar och växter ännu varit sammanhållen, så mycket lättare det hade varit att försöka härleda var de olika djuren och växterna varit insamlade. Själv har jag svårt att tänka mig att ens livsverk skall skänkas till något museum för att där "spridas för vindarna". Tyvärr leder nog de bristfälliga resurser som ställs till museernas förfogande att många fina samlingar säljs till utländska samlare. Om någon betalar för något - vårdar man också det man köpt - men vilken institution åtar sig idag att ta emot och vårda en samling som Ulfs och min på drygt 1000 låder vardera med de nyckfulla anslag som okunniga byråkrater beviljar?

Troja låg, såvitt man tror, 20 mil västsydväst om nuvarande Istanbul. Troja, det nutida Hisarlik, var en befäst palatsanläggning från början av bronsåldern. Den var uppbyggd på en lågplatå i dåvarande Frygien vid Egeiska havet invid Hellespontens smala passage, väl inom synhåll över den öppna slätten från förbipasserade skepp. Denna viktiga passage, vilken vi idag kallar Dardanellerna, är den sydvästra passagen genom Marmarasjön från Svarta havet ut i Medelhavet. Den nordöstra passagen vid Bosporen utgör platsen för jättestaden Istanbul.

Namnet **Troja** har renderat i en vacker fjäril, **Morpho trojana** som beskrevs från södra Brasilien av Roerber 1903. Statusen på detta djur är dock något osäker. Möjligen är det bara en form eller underart av *Morpho achilleana* som beskrevs av Hübner 1819-26. Just släktet *Morpho* har alltid vållat stora problem för systematiker och artbeskrivare. Vi som håller på med Morphofjärilar väntar med spänning på de avslutande volymerna över detta släkte av Patric Blandin. Det återstår dock att se om han är kapabel att bringa ordning i alla "namn" som framför allt hans landsman Le Moult åsatt ett snart sagt oräkneligt antal "raser" och former.

Det finns dock en annan mycket märklig fjäril som också bär namn efter palatsstaden Troja nämligen den stora fågelvingen **Trogonoptera trojana** som beskrevs av Honrath 1886. Denna märkliga fågelvinge är tillsammans med systerarten *Trogonoptera brookiana* de enda arterna i världen av detta släkte. De båda arterna återfinns från Malackahalvön via Sumatra och Borneo till ön Palawan. *Trogonoptera trojana* flyger på Palawan medan *Trogonoptera brookiana* finns på de förstnämnda lokalerna. Själva namngivningen "trojana" på den ståtliga fjärilen har också vållat en del huvudbry. Honrath upptäckte fjärilen i Berlin där Otto Staudinger, som ju var Tysklands ledande entomolog i slutet av 1800-talet, hade skrivit namnet "trojana Stgr" på etiketten under djuret. Otto troddo nog att det möjligen bara rörde sig om en variant av den redan beskrivna *Trogonoptera brookiana*. 1889 beskrev dock Otto Staudinger arten under namnet "trojana". Robert Rippon, som förresten år 1898 kallade släktet för *Trogonoptera*, ansåg dock i sitt praktverk *Icones Ornithopterorum* att Honrath skulle krediteras för namnet "trojana" då han ju först publicerat namnet.

Morpho trojana

Trogonoptera trojana

Otto Staudingers "rival" om titeln den ledande entomologen vid förra sekelskiftet, Lord Rothschild i London, fastslog 1895 att det verkligen var fråga om en ny god art. Han kallade den då för "trojanus". Det finns många dylika episoder, särskilt när det gäller just dessa fågelvingar som det naturligtvis var en oerhörd ära och prestige att få beskriva. Det mest kända exemplet på detta är striden om namnet "paradisea" på den kanske vackraste arten. Här var det dock Otto som "var ful" och "drog det längsta stråt" - men det är en helt annan historia . . .

Kungen av Troja hette **Priamos**. Namnet betyder, som jag omtalat ovan "de köpte" och syftar på att han köpts ut ur slaveriet hos **Herakles** av sin syster Hesione. Herakles känner vi bäst under det romerska namnet **Hercules**.

Priamos är ett namn, vilket vi som dyrkar vår store Linnaeus, väl känner till. Linnaeus valde ju att utifrån Adolf Fredriks och Louisa Ulrikas naturaliekabinett välja fågelvingen **Ornithoptera priamus** som fjäril nummer ett i sin redovisning av då kända fjärilar i sin 10:e utgåva av *Systema Naturae* år 1758. Såvitt jag förstår valde Linnaeus också själv namnet "priamus" på denna glänsande jättestora gröna fågelvinge i den kungliga samlingen även om själva fjärilen beskrivits från Ambon redan år 1719 av Vincentius. Linnaeus hade uppenbarligen en mycket god relation till kronprinsparet för vilket han även presenterades vid deras besök i Uppsala våren 1744 där han tre år tidigare utnämnts till professor. Året därpå, 1745, mottogs Linnaeus i en privat audiens hos kronprinsessan där han säkerligen kunde bese deras mycket fina naturaliekabinett som de i tidens anda börjat inköpa och bygga upp i början av 1740-talet. 1751 besteg kronprinsparet tronen. Samtidigt flyttades samlingarna till Drottningholm och Ulriksdal. Det finns dock ingenstans antecknat varifrån tronföljarparet erhållit sina samlingar. Troligast är dock att dessa huvudsakligen införskaffades från något dödsbo i Holland, vilket också väl stämmer med många av de fjärilar vi kan se i denna samling. Holland var den ledande nationen för naturstudier vid denna tid vilket ju även Linnaeus säkert var väl medveten om då han därstädes studerade och skrev på sitt livsverk *Systema Naturae* nr 1. 1735. Den mest kände av de holländska

naturalieförsäljarna, apotekaren Albert Seba, gav till och med ut kataloger över sina till salu varande naturalier, kataloger som även Linnaeus lär ha utnyttjat i sin *Sytema Naturae* X. Man vet att såväl Adolf Fredrik som Lovisa Ulrika gjort inköp av denne Albert Seba som ni kan se här till höger. Adolf Fredrik donerade uppenbarligen naturalier till akademien kontinuerligt från år 1745 och framåt. I början gavs mest dubbletter enligt Thunberg, men tydligen fick man fler alster sedan Konsistoriet beslutat att tillverka "ett vackert skåp till behöriga bevarande". Alla vi som samlar insekter känner ju igen oss i detta - var skall man göra av alla djur? - flera skåp – och lådor, tack!

De kungliga samlingarna på Ulriksdal skingrades slutligen 1801 sedan sonsonen till Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika, Gustav IV Adolf, i en resolution delade upp samlingen mellan Stockholm och Uppsala. Genom Axel von Fersens förmedling kom så "torrsamlingen" till Uppsala. Något inventarium medföljde inte samlingarna varför vi idag inte med säkerhet vet exakt vad de innehöll. Linnaeus fick även i uppdrag av kungen att katalogisera den kungliga samlingen på "Kongl. Lust-Slottet Ulriksdahl". Hans första utgåva, visserligen av endast en mindre del av samlingen, utgavs 1754. Det intressanta med denna skrift är att Linnaeus här för första gången tillämpar binominalsystemet på djurriket, d.v.s. 4 år före "ursprunget" till detta system i *Systema Naturae* nr 10, år 1758. I denna underbara folieskrift (A3-format) har han till de latinska beskrivningarna på vänster sida även gjort samma beskrivning på svenska på det högra uppslaget. Tyvärr, tyvärr finns dock inga fjärilar med i denna beskrivning men väl en mängd andra insekter som skalbaggar, gräshoppor, cikador, skorpioner och t. o. m. en fågelspindel!

Linnaeus samlade också själv många insekter. Sålunda uppger han att han redan år 1730 har mellan 400 och 500 insekter "alla med egen hand samlade". Denna samling ökade snabbt i omfattning så att han redan 1733 hade "inte mindre än 1.200 från Uppland". Innan han åkte till Holland 1735 hade han mer än 1000 svenska "species" insekter. På sin resa till Holland sägs han också ha medfört "inmot 1000 sällsynta i Lappland och Dalarna samlade insekter, helt fint uppklistrade på papper".

Sedan sonen, Linné den yngre, avlidit tillföll samlingarna hustrun Sara Lisa som efter en hel del rabalder sålde dem till den 24-årige James Edward Smith för 900 guineas, i dåvarande svenska mynt 4.150 riksdaler. Denna samling i två skåp innehöll då 3.198 st. "Aptera", d.v.s. förutom rena insekter även spindlar, tusenfotingar och kräftdjur. Hos denne Smith fick samlingen en skötsel på gränsen till dyrkan innan den vid hans död såldes till Linnaean Society.

Jag har tagit med såväl en hane som en hona av den mycket vackra nominatrasen av *Ornithoptera priamus* som dessutom är den största av de cirka 20 beskrivna underarterna. Den hona jag valt att visa nedan är den hona ur min egen samling som mest liknar den hona Linnaeus kallade "Panthous". Vissa honor har mindre framträdande vita teckningar. Jag visar även en karta ur Rippons bok "*Icones Ornithopterum*" på Ambon och angränsande öar. Dessa underbara kartor i hans klassiska bokverk för direkt tankarna till ungdomens "Skattkammarön"!

Ornithoptera priamus hane + hona

Karta över Ambon ur Rippons bok *Icones Ornithopterum*

Anledningen till att denna mycket stora och granna exotiska fågelvinge, liksom flera andra tropiska fjärilar, fanns i det kungliga naturaliekabinettet och därigenom även gav Linnaeus möjlighet att studera många exotiska fjärilar var den Holländska handelsstationen på ön Ambon strax väster om Nya Guinea. Från denna ö kommer också kronprinsparets fågelvinge, *Ornithoptera priamus*. Det är förresten intressant att noga skärskäda denna samling. Där finns nämligen även en hona av *Ornithoptera priamus*. Linnaeus, som väl knappast hade sett några andra fågelvingar, insåg uppenbarligen inte att det här rörde sig om samma art. Detta var naturligtvis också helt förståeligt då honan av honom, naturligtvis via de upplysningar han väl själv erhållit, uppgivits vara tagen i Indien. Honan ser också, liksom hos alla andra arter av fågelvingarna, helt annorlunda ut än hanen. Linnaeus åsatte därför honan namnet "Panthous" som fjäril nr 16 i *Systema Naturae* nr 10.

På nästa sida visar jag en plansch med några av lådorna från den mycket berömda samlingen i Uppsala med djur från Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas naturaliekabinett med flera "typdjur" av de fjärilar jag skriver om i denna artikel. Där kan ni även se typdjuren av hanen och honan av denna art *Ornithoptera priamus*. Honan som han kallade *Panthous* är preparerad med undersidan upp. Många av dessa närmare 300 år gamla djur är som jag påpekat tidigare tyvärr kraftigt ängerättna men glädjande nog inte mögelskadade. Man får bara hoppas att de nu får en förvaring värd en kung. Såväl affektionsvärdet som det vetenskapliga värdet för Sverige att ha dessa djur kan inte nog poängteras. Även det ekonomiska värdet torde dessutom vara sådant att ett rejält skydd verkligen borde vara motiverat för samlingen.

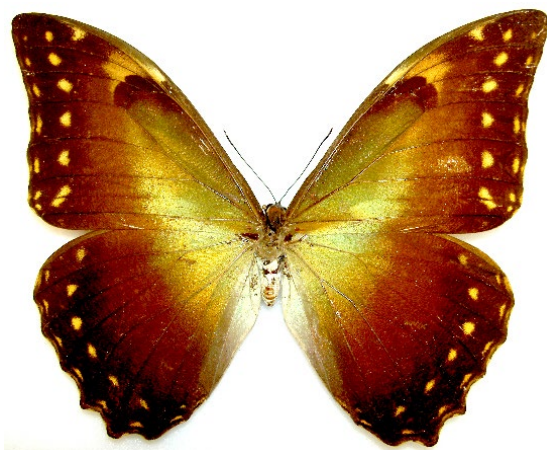
Ornithoptera priamus är den mest spridda fågelvingen i världen. Den nominatras Linnaeus beskrev från Ambon flyger också på grannön Ceram. Rasen på dessa två öar är den största och vackraste av alla beskrivna underarter av arten som i övrigt förekommer från Moluckerna via Nya Guinea till Solomonöarna och nordöstra Australien. På bl. a. Solomonöarna, med rasen *urvillianus*, är hanen blå i stället för grön men anses ändå vara samma art. Däremot anses de guldröda djur, vilka flyger på några öar väst om den gröna populationen, som en egen god art, *Ornithoptera croesus*. (se vidare nedan om denna art) Se också båda arterna på plansch 6.

Det är utifrån Linnaeus egna ord i sin sakliga beskrivning av djuret, men framför i sin subjektivt framskyntande uppfattning om arten, som det framstår som helt uppenbart att för "the great Father of Entomology" som Rippon så vördnadsfullt kallar honom, var denna grönglänsande, praktfulla dagfjäril något alldeles enastående! Linnaeus skriver: "*Papilionum omnium Princeps augustissimus, totus holosericeus, ut dubitem pulchris quidquam a natura in insects productum.*" Rippon skriver lyriskt om Linnaeus ordval och uppenbara uppskattning av denna enastående insekt, men tillägger samtidigt i sitt praktverk *Icones Ornithopterorum* år 1898 på sidan 5 "What would he have said had he seen the male of *AE Victoriae*?" Vad Rippon här menar är väl "vad skulle Linnaeus ha sagt om han hade sett hanen av den då, i slutet av 1800-talet (1887) nyligen funna hanen av fågelvingen *Aetheopetera victoria*" Hanan av denna *Victoriae* från Solomonöarna är faktiskt också helt klart snäppet värre på skönhetsskalan, vilket dock på intet sätt förringar skönheten hos "*Kung Priamos*" fågelvinge!

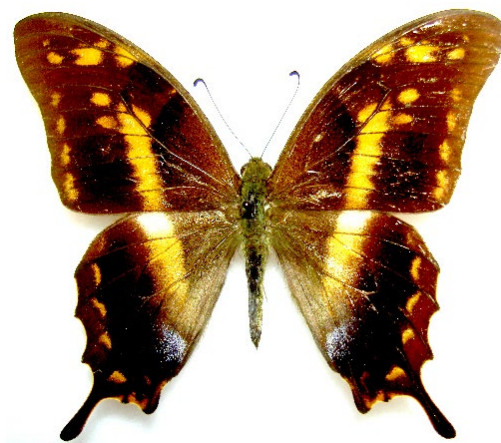
Den första jättelika "*Victoriahanan*", med en vingbredd på runt 20 cm, sköts ner med hagelbössa. Den hade beskrivits redan år 1856, d.v.s. nära 40 år innan man hittade någon hane. *Victoriahanan*, tillsammans med honorna hos de närstående arterna, *alexandra*, och *goliath* är de största dagfjärilarna vi har på vår jord. Vingbredden kan, med normalt sätt att preparera, uppnå 23 - 24 cm kanske t.o.m. 25 cm! Endast den jättelika Herkulesspinnaren, *Coscinocera hercules* på Nya Guinea, Louisiaderna och nordöstligaste Australien överträffar regelmässigt dessa djur med vingbredd på 23 - 27 cm. Max lär vara 36 cm! Några av föreningens medlemmar kommer kanske ihåg att jag för ett tiotal år sedan visade ett par av denna jättejfjäril på en av föreningens första sammankomster. Ja, här halkade jag ofrivilligt in på en spinnare och på **Hercules** - men detta skall ju handla om dagfjärilar, varför vi återgår till dessa, där det naturligtvis också finns en "*hercules*".

Hercules inspirerade Dalman att år 1823 namnge en av de största och märkligaste Morphofjärilarna efter denne mytiske hjälte, **Morpho hercules**. Denna mäktiga fjäril, vars nominatras flyger i trakterna runt Rio de Janeiro finns också med ytterligare några underarter spridd från sydöstra Brasilien till norra Paraguay och eventuellt också ytterst sällsynt i provinsen Misiones i nordöstra Argentina.

I norra Indien och angränsande länder flyger en annan märklig och på många sätt unik papilionid, **Meandrusa hercules** som fick sitt namn av Blanchard. Namnet är dock något tveksamt då djuret redan beskrivits som *M sciron* av Leech 1890. Leech bör väl ha tänkt på kentauren Chiron när han tog detta namn. Chiron, som var odödlig, träffades för övrigt av misstag av en av Herakles förgiftade pilar. Han kunde dock inte botas från giftet och gav frivilligt upp sin odödlighet. Bara för att visa den förvirring som ibland lätt uppstår hade detta djur redan beskrivits under namnet "*gyas*" av Westwood år 1841. **Hercules** skulle i så fall endast vara en underart av denna art. Se vidare mer om Chiron nedan.

Morpho hercules

Meandrusa gyas hercules

De två verkliga kombattanterna i detta krig var Paris och Akilles. Historien om Paris är så fantastisk att jag känner för att här nedteckna hans bakgrund i sammandrag. Det finns ett otal versioner men den följande tycker jag själv verkar mest trolig.

Enligt sägnen sägs kung Priamos, efter att ha skrämts upp av en dröm, ha tagit sig till berget Ida utanför Troja och där ha satt ut en son som fötts av hans gemål Hekabe. Sonen räddades dock av en herde vilken uppfostrade honom under namnet Paris.

I samband med det beryktade bröllopet där havsgudinnan Thetis skulle gifta sig med Tessaliens kung Peleus (Peleus) uppkom den berömda tvisten om vilken av de till bröllopet inbjudna gudinnorna som var vackrast. Tvedräktens gudinna Eris, "den söndrande", den enda gudinnan som personligen inte var bjuden, kastade då in till damerna ett gyllene äpple med påskriften "Till den skönaste". Det var vad man idag kallar ett "Erisäpple" eller stridsäpple. Naturligtvis uppstod genast en stor tvist om vem av gudinnorna Hera, Athena eller Afrodite som var den skönaste. (Detta är som alla förstår en typisk berättelse påhittad av en man) För att lösa denna delikata tvist beslöts att den unge herden Paris skulle få avgöra frågan. En dag uppenbarade sig därför de tre gudinnorna bland Idabergets lundar hos herden Paris. Hera försökte muta honom med löften om makt, Athena genom löften om vishet och Afrodite genom att lova honom jordens skönaste kvinna till maka. Tjusad av det senare löftet gav Paris henne äpplet och från detta ögonblick blev Hera och Athena oförsonliga fiender till Paris och trojanerna.

En tid efter denna händelse uppdagades Paris verkliga börd och han återvände som prins till Troja varefter Afrodites löfte snart också uppfylldes. Det hela gick så till att en gång när Helenas make, kung Menelaos av Sparta, var på resa, sändes Paris till Grekland av sin far Priamos på en beskickning, d.v.s. ett diplomatiskt uppdrag. Han bedårades där av värdinnans skönhet och Afrodite upptände i Helenas hjärta en så häftig kärlek att hon glömde alla sina plikter och lät sig bortföras till Troja av Paris trots att hon upplevt ett mångårigt lyckligt äktenskap med Menelaos,

Det finns dock fler versioner om bakgrunden till tvisten vilket väl alltid är fallet då två stridande parter pekar på orsaken till ett krig. Om förspelet till bröllopet mellan Peleus och Thetis återkommer jag nedan.

Paris dom:
De tre gudinnorna med Afrodite främst
Bild från en vas, slutet av 400-talet f. Kr.

Claude Lorrain, 1645 – 46
Landskap med Paris dom där Paris
avgör vem som är vackrast

Vasmålning 450 – 430 f. Kr
En tankfull Helena sitter i knät på Afrodite
som övertalar henne att följa med Paris

Paris var naturligtvis också mycket vacker vilket föranledde vår egen Linnaeus att i samma *Systema Naturae* nr 10 år 1758 namnge en annan mycket vacker sydostasiatisk fjäril efter denne prins, **Princeps paris**. Liksom de flesta av Linnaeus beskrivna arter i *Systema Naturae* nr 10 är det fråga om en allmän fjäril med stor utbredning. Det var naturligtvis dessa djur de första naturalisterna hittade på sina resor. *Princeps paris* flyger i stora delar av Sydostasien. Självt förstår jag heller inte varför man inte valt arten paris, med förebilden den trojanske prinsen Paris, till typdjur för släktet *Princeps*.

Vi som håller på med sydamerikanska Morphofjärilar känner alla till fjärilen *Morpho hecuba*. *Hecuba* är det latiniserade namnet på den autentiska grekiska **Hekabe**. ***Morpho hecuba***, som beskrevs av vår Linné år 1771 i *Mantissa plantarum*, är den enda genomgående riktigt röda morphon. Den är en oerhört stor och spektakulär fjäril som flyger i nordöstra Amazonas norr om Amazonfloden upp till Guyana. Det djur Linné beskrev var naturligtvis nominatrasen från just Guyana. Söder om Amazonfloden i centrala Amazonas flyger en motsvarande stor art som är blå, *Morpho cisseis* och uppströms Amazonfloden finner vi en brunaktig till bronsfärgad släkting *Morpho phanodemus*. Huruvida dessa är s. k. underarter eller goda arter är knepigt att avgöra. Alla tre "arterna" är sinsemellan uppdelade i flera underarter med var och en specifika utbredningsområden.

Det finns även en fjäril av släktet *Morpho* som bär namnet efter den vackra *Athena*, *Morpho athena*. Detta sällsynta djur förekommer bara högt upp i bergen i "Itatiaia National Park" i delstaten Rio de Janeiro. Arten liknar *Morpho laertes*, som flyger nere vid kusten, men verkar vara något ljusare än detta välkända djur. Jag avbildar ett gammalt djur från Riotrakten på de avslutande planscherna Djuret liknar mycket denna *Morpho athena* även om jag inte är helt säker på arten. Jag visar därför även ett foto på arten nedan.

Princeps paris

Morpho hecuba

Morpho athena (från foto)

När vi nu kommit fram till själva krigshändelserna har jag, för att göra det hela lite mer levande, tagit med ett antal antika bilder, de flesta mer än 2000 år gamla, som olika konstnärer inspirerats till utifrån Homeros Iliaden och andra skaldestycken. De flesta målningar är funna på olika typer av keramiska kärl. Förutom rena statyer i marmor och andra bergarter är keramiska kärl de som klarar långa tidsrymder bäst och förmår återge mer än 2000 år gamla målningar i nära nog nyskick.

Huruvida den sköna Helena rymde med, eller rövades bort av den Trojanske prinsen Paris beror som jag omtalat ovan nog mest på vilken sida man håller på och utgör väl just en sådan där tvist som kan utlösa ett krig, eller i vart fall tas som en lämplig och populär förevändning för att starta ett krig.

Själv det Trojanska kriget utvecklade sig så att kung Menelaos i Sparta, med stöd av en stor krigshär bestående av många grekiska kungar och hjältar och alla dess främsta krigare, bildade ett förbund och seglade iväg mot Troja för att återföra Helena. Vid ankomsten till Troja inledde de en tio års belägring av staden.

Förutom den berättelse om kriget som Homeros nedtecknat i Iliaden finns en mängd andra myter om detta krig. Dessa handlar oftast om olika villkor som måste uppfyllas innan Troja skulle kunna besegras. Det var exempelvis förutbestämt att den förste som steg iland vid Troja skulle bli dödad. Den som "utsågs" att stiga iland först var **Protesilaos**. Han blev naturligtvis dödad till sorg för sin unga hustru Laodameia som naturligtvis var helt otröstlig. Det sägs att Protesilaos fick orlov, d.v.s. tillåtelse att under tre timmar lämna underjorden och bege sig till sin hustru. Hon gick efter detta besök av sin döde make själv i döden för att på så vis uppnå sinnesro. Protesilaos begravdes på andra sidan sundet mitt emot Troja i Thrakien. Graven blev där en berömd kultplats.

Enligt samma gamla myter blev även den unge **Troilos** dödad dagen före sin tjugooårsdag eftersom det hade sagts att om han uppnådde tjugoo års ålder skulle Troja vara i trygghet. Den som dödade honom var ingen mindre än Akilles själv, om vilken det kommer att handla mera nedan.

Gravmålning i Tarquinii som visar Akilles till vänster som lurar på Troilos som med sin häst är på väg till en vattenkälla utanför Trojas mur.

Protesilaos modiga beteende kan säkert ha inspirerat Linnaeus att år 1758 ge den sydamerikanska vita svärdstjärten **Eurytides protesilaus** namn efter denne krigare. Denna vackra papilionid är oskuldsfullt vit med svarta streck och en röd "blodfläck" på bakvingen invid "svärdfästet".

Troilos ödesdigra öde fångslade uppenbarligen också Linnaeus så till grad att han år 1858 namngav den enda då kända, nästan helt svarta äkta svalsstjärten, **Papilio troilus** efter denne olycklige ynglings bittra öde. Namnet är synnerligen välfunnet eftersom det inte bara är nog med att fjärilen är nästan helt svart, dess bakvingeundersidor är även beströdda med ett radband stora röda "blodfläckar" som väl kan illustrera den våldsamma död han fick innan sin födelsedag. Jag blir alltmer övertygad om att Linnaeus sympatier ligger hos trojanerna i detta krig. Den vackra Troilusfjärilen återfinns från sydöstra Canada till sydöstra USA.

Den högste ledaren för den grekiska hären var den mäktige kungen av Mykene, **Agamemnon**. Han var bror till kung Menelaos vars maka Helena ju bortrövats av Paris.

Kung **Agamemnon** hedrades av Linnaeus 1758 när han åsatte en av de vanligaste "stjärtlösa" papilioniderna i Sydostasien namnet **Graphium agamemnon**. Kanske inspirerades Linnaeus av det "perforerade" intryck vingarnas färgteckning ger som jag tycker ger intryck av en väl arbetad genombruten huvudkrona på en kung.

Eurytides protesilaus

Papilio troilus ovan + undersida

Graphium agamemnon

Såvitt jag förstår har väl även Troilos tragiska öde berört och påverkat Shakespeare till den grad att han gjort Troilos till hjälte i sitt vidriga skådespel "Troilos och Cressida". Namnet "Cressida" bärs förresten även det av en vacker fjäril. Jag tänker här på den helt unika nordaustraliska "primitiva" halvt genomskinliga papilioniden Cressida cressida som i några avseenden också påminner om flera av våra parnassiusarter.

Den mest berömda och största krigaren i det trojanska kriget var dock tveklöst **Akilles**. En annan berömd krigsherre var Diomedes, son till Tydeus som var konung av Argos. Han kallas därför ibland också "Tydiden" när han på olika sätt utmärkte sig. Tillsammans med Odysseus lär han enligt en sägen ha tagit sig in i Troja genom en underjordisk gång och där bortrövat självaste Palladion, d.v.s. den statyett eller bild av Pallas som Ilos, som grundat och byggt Troja, fått av Zeus som tecken på att guden gillade byggnadsverket. Trojas fortbestånd sades vara beroende av denna statyett eller pant varför Diomedes bortrövande av denna var ett illavarslande omen för Trojanerna. Pallas fördes senare till Argos och till Athen – Pallas Athena – Atens dyrkade gudinna.

Statyett av Pallas Athena

Krigaren **Akilles** inspirerade naturligtvis också vår Linnaeus till namn på en vacker fjäril. År 1758 gav han morphofjärilen **Morpho achilles** namn efter denna krigare. Arten flyger över större delen av Amazonas.

Akilles som ung man, idealbild för en Grek. Målning: 450-430 f. Kr

Morpho achilles hane + hona